

Т. С. Смовженко, С. В. Міщенко

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗДРІБНИХ ПЛАТЕЖІВ В УКРАЇНІ

Досліджено основні напрями та розроблено рекомендації щодо вдосконалення безготівкових роздрібних платежів, використання спеціальних платіжних інструментів і створення повного операційно-розрахункового циклу національної платіжної системи для підвищення ефективності функціонування механізмів безготівкових роздрібних платежів в Україні.

Main lines and recommendations in improvement of non-cash retail payments, application of special payment instruments and development of complete payment cycle of the national payment system in order to improve the effectiveness of the mechanism of non-cash retail payments in Ukraine are investigated.

Ключові слова: платіжна система, платіжний інструмент, безготівкові роздрібні платежі, платіжна картка, спеціальні платіжні інструменти.

У контексті розвитку платіжних систем важливого значення набуває модернізація механізмів функціонування Національної системи масових електронних платежів (НСМЕП) для вдосконалення безготівкових роздрібних платежів і скорочення обсягів готівкового грошового обігу.

Практика здійснення безготівкових роздрібних платежів постійно вдосконалюється, змінюються методи розрахунків і види платіжних інструментів. У світі під безготівковими роздрібними (масовими) платежами (*retail payments*) розуміють розрахунки, які здійснює населення з використанням певних платіжних інструментів. Згідно з методикою Європейського центрального банку (ЄЦБ) до інструментів безготівкових платежів (*non-cash payments*) відносять інструменти загального призначення (*general-purpose instruments*) та інструменти спеціального призначення (*special-purpose instruments*). У структурі інструментів загального призначення виділяють: кредитові перекази (*credit transfers*), пряме дебетування рахунку (*direct debit*), платіжні картки (*payment cards*), чеки (*cheques*), у структурі інструментів спеціального призначення — грошові перекази (*money order*), дорожні чеки (*travellers' cheques*), банківські тратти (*bank draft*), акредитиви (*letters of credit*), векселі (*bills of exchange*)¹. Слід зауважити, що відповідно до підходів ЄЦБ електронні гроші не є платіжним інструментом, а операції з їх використанням відображаються в статті “Платіжні картки”. Однак для цілей аналізу, а також враховуючи постійне збільшення операцій із використанням електронних грошей їх часто виділяють в окрему статтю. Останнім часом дедалі більшого поширення набувають інноваційні платіжні інструменти: мобільні платежі (*m-payments*), електронні інвойси (*e-invoicing*),

¹ *Kokkola T.* The payment system. Payments, securities and derivatives, and the role of the Eurosystem / Т. Kokkola. — European Central Bank, 2010 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ecb.int/pub/pdf/other/paymentsystem201009en.pdf>.

електронні мандати (*e-mandates*), банківські он-лайн електронні платіжні послуги (*online banking e-payment services*).

Аналіз показує, що в структурі інструментів загального призначення постійно зростає частка операцій із використанням платіжних карток і електронних грошей, яка на 01.01.2012 становила 35,47 і 2,02 % відповідно. При цьому в структурі операцій із платіжними картками через POS-термінали 79,7 % припадало на розрахунки з допомогою карток Europay, MasterCard і Visa (EMV).

У 2011 р. у країнах Єврозони операції з використанням платіжних карток набули найбільшого поширення в Португалії (69,07 %), Естонії (62,94 %), Фінляндії (50,01 %) та Ірландії (49,68 %), операції з використанням електронних грошей — у Люксембурзі, де їх частка в загальній структурі безготівкових роздрібних платежів становила 83,06 %. При цьому частка платежів із використанням платіжних карток і електронних грошей сягла 90,75 %. Загалом у Єврозоні в 2011 р. було здійснено 62 580 млн безготівкових роздрібних платежів на суму 143,7 трлн євро². При цьому відзначимо, що частка платежів із використанням інструментів спеціального призначення тут постійно знижується і на 01.01.2012 становила всього 0,69 %.

На сьогодні всі безготівкові розрахунки здійснюються на основі міжнародних і національних електронних платіжних систем, створених переважно центральними банками. У багатьох країнах створені й широко використовуються також національні системи масових електронних платежів, аналогом якої в Україні є НСМЕП.

Станом на 01.07.2012 в нашій країні функціонували загальнодержавна система електронних платежів (СЕП), створена Національним банком України; НСМЕП; 12 платіжних систем, створених банками (“АВЕРС” ВАТ “Банк “Фінанси та Кредит”, “Аваль-Експрес”, “Гринвіч”, “Швидкі гроші”, “Софт”, “Металкарт”, “Ластівка”, “PrivatMoney”, “Миттєвий переказ”, “Система термінових переказів “Швидка копійка”, “Фінансовий експрес”, “Фінекспрес”), у т. ч. дві міжнародні — “АВЕРС” і “PrivatMoney”; п’ять платіжних систем, створених небанківськими установами; дві системи електронних грошей; 29 міжнародних платіжних систем. При цьому міжнародні платіжні системи VISA та MasterCard контролюють понад 90 % ринку карткових операцій в Україні.

Загальнодержавна СЕП надає можливість забезпечувати розрахунки за дорученням клієнтів банків і за зобов’язаннями банків. Міжбанківські перекази здійснюються у файловому режимі та режимі реального часу. Слід відзначити, що здійснення банком початкових платежів у файловому режимі є обов’язковим, а в режимі реального часу — по можливості. У файловому

² Relative importance of payment instruments. — European Central Bank, 2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ecb.europa.eu/stats/payments/paym/html/payments_p_2011.en.html.

режимі обмін платіжними документами здійснюється шляхом приймання-передачі пакета відповідних документів, сформованих у файл. При цьому тривалість технологічного циклу становить 15—20 хв. У режимі реального часу кошти зараховуються на рахунок одержувача миттєво, у момент одержання платежу від відправника. Ця обставина є головною ознакою платіжних систем класу RTGS (за міжнародною класифікацією), до яких і належить СЕП.

Станом на 01.07.2012 учасниками СЕП були 544 установи, у т. ч. 176 банків, 302 філії банків, 28 органів Державного казначейства України, 37 установ Національного банку України та Всеукраїнський депозитарій цінних паперів. За I півріччя 2012 р. із допомогою СЕП виконано 160,4 млн початкових платежів та електронних розрахункових повідомлень на суму 5,3 трлн грн, що на 12 % більше, ніж за аналогічний період 2011 р. При цьому основну частину початкових платежів та електронних розрахункових повідомлень відправили в СЕП банки — 92 % загальної кількості платежів. Частка платежів на суму до 1 тис. грн становила 66 % загальної кількості початкових платежів. Високу ефективність функціонування цієї системи підтверджує той факт, що в середньому за один день оброблялися 1348 тис. початкових платежів і розрахункових повідомлень на суму 35,8 млрд грн, а середньодобовий коефіцієнт обороту коштів за рахунками учасників системи становив 1,86³.

Відповідно до Закону України “Про платіжні системи та переказ коштів в Україні”⁴ до платіжних інструментів відносять документи на переказ (платіжне доручення, платіжна вимога, платіжна вимога-доручення, розрахунковий чек, меморіальний ордер) та електронні засоби (платіжні картки, мобільні інструменти). Ініціювання переказу грошей може бути здійснено на основі використання документів на переказ, однак на практиці використовуються переважно лише два інструменти — платіжні доручення, на які в 2011 р. у країні припадало 60,4 % загальної кількості платежів, здійснених у СЕП, і меморіальні ордери, кількість платежів за якими становила 39,6 %. У вартісному вираженні з використанням платіжних доручень було перераховано 80 % усіх коштів, із використанням меморіальних ордерів — 20 %, частка інших платіжних інструментів не перевищувала 0,01 %.

На відміну від документів на переказ спеціальні платіжні засоби можуть існувати в будь-якій формі й на будь-якому, крім паперового, носії. Станом на 01.01.2012 в Україні за видами носіїв інформації переважали картки з магнітною смугою — 94,7 %, частка карток із чипом становила 2,4 %, із чипом і магнітною смугою — 2 %, платіжних карт для розрахунків у мережі

³ Система електронних платежів Національного банку України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=53859&cat_id=36045.

⁴ Про платіжні системи та переказ коштів в Україні : закон України від 05.04.2001 № 2346-III (у редакції Закону від 18.10.2012) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2346-14>.

Інтернет — 0,9 %. При цьому всі платіжні картки міжнародних платіжних систем (VISA, MasterCard) в Україні випускаються з чипом і магнітною смугою, а картки з чипом емітує тільки НСМЕП.

Водночас, незважаючи на надійність платіжних карток із чипом і зручність у користуванні, їх кількість і частка в загальній кількості емітованих карток в Україні знижується. Так, у 2006 р. частка карток із чипом та магнітною смугою й чипом становила 6,5 %, у 2011 р. — 5,3 %, а на 01.07.2012 — 4,4 %. Це пояснюється передусім недостатньою оснащеністю торгово-сервісних мереж зчитувальними пристроями, які підтримують кредитні картки з чипами, та значними витратами на виготовлення мікропроцесора порівняно з емісією карток, оснащених магнітною смугою. Слід також відзначити наявність технічної й технологічної несумісності більшості (понад 90 %) установлених банкоматів і терміналів із технічними параметрами НСМЕП, унаслідок чого вони не можуть обслуговувати чипові картки, зокрема картки цієї системи, що, своєю чергою, сприяє монопольній позиції в Україні міжнародних платіжних систем — VISA та MasterCard.

У вітчизняній практиці основними інструментами безготівкових роздрібних платежів є перекази фізичних осіб без відкриття банківського рахунку, платіжні картки, а також електронні гроші та платежі з використанням мережі Інтернет і мобільних телефонів. А, наприклад, у Росії в 2010 р. порівняно з 2009 р., при загальному темпі приросту безготівкових роздрібних платежів на 24,1 %, платежі з використанням платіжних карток збільшилися на 52 %, із використанням мережі Інтернет і мобільних телефонів — на 13,3 %, шляхом переказів фізичних осіб без відкриття банківського рахунку — на 16,8 %⁵.

Безготівкові розрахунки є менш затратними й більше придатні для автоматизації операційних процедур, ніж платежі готівкою. Особливе значення це має для сфери роздрібних операцій, яким притаманні порівняно більші витрати банків на розрахунково-касове обслуговування дрібних клієнтів. За даними експертів, витрати, пов'язані з обслуговуванням платіжних систем, що ґрунтуються на готівці, у країнах Євросоюзу становлять 0,4–0,6 % ВВП, а згідно з дослідженням, проведеним Сбербанком Росії, витрати, пов'язані з готівковим грошовим обігом у Росії, становлять близько 1,1 % ВВП⁶.

Основні цілі використання безготівкових роздрібних платежів полягають у забезпеченні стійкості грошової системи і скороченні витрат банків на здійснення платіжних операцій, сприянні економічному зростанню, підвищенні рівня збору податків, розширенні доступності роздрібних платіжних послуг

⁵ Обзор сферы использования наличных денег в Российской Федерации и зарубежных странах. — М. : Банк России, 2011. — 22 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.cbr.ru/today/payment_system/analytics/survey.pdf.

⁶ Трачук А. В. Перспективы распространения безналичных розничных платежей / А. В. Трачук, Д. Ю. Голембиовский // Деньги и кредит. — 2012. — № 7. — С. 24–32.

для населення. За даними дослідження, проведеного на базі 51 країни, на які припадає близько 93 % світового ВВП, використання платіжних карток у 2003—2008 рр. забезпечило внесок у збільшення споживання і приріст ВВП у розмірі 1,1 трлн дол. США⁷. Це означає, що реальний світовий ВВП додатково збільшувався в середньому на 0,2 % на рік понад ті обсяги, які могли б бути досягнуті без використання карток.

Світова практика стимулювання розвитку безготівкових роздрібних платежів орієнтована на розв'язання таких завдань⁸:

- забезпечення стійкого розвитку банківської та платіжної систем;
- сприяння економічному зростанню за рахунок додаткового залучення коштів у банківську систему й відповідного збільшення інвестицій у економіку;
- скорочення витрат на обслуговування операцій із готівкою, пов'язаних з виготовленням, зберіганням, транспортуванням і обробленням банкнот і монет;
- підвищення прозорості здійснюваних операцій, у т. ч. із метою зниження рівня тіньової економіки й покращення збирання податків;
- розширення доступності роздрібних платіжних послуг для широкого кола споживачів за рахунок їх дистанційного надання й самообслуговування клієнтів банків;
- підвищення рівня зайнятості у виробництві й обслуговуванні програмно-технічних комплексів, у сфері захисту платіжної інформації тощо.

Проведений аналіз показав, що в Україні створено доволі розвинутий ринок платіжних карток. Станом на 01.07.2012 українські банки емітували 62,7 млн платіжних карток, з яких 32,2 млн активно використовуються для здійснення платіжних і розрахункових операцій. Разом із тим більшість операцій із платіжними картками використовується для зняття готівки в банкоматах (70 %) і лише 30 % — здійснення безготівкових розрахунків. Для обслуговування цих операцій задіяні 32,9 тис. банкоматів і платіжних терміналів. В Україні на 1 млн жителів припадає 720 банкоматів, у Росії — 1098, у Швеції — 358 банкоматів і 21 659 платіжних терміналів.

У 2011 р. держателі платіжних карток в Україні здійснили 875 млн розрахункових операцій на суму 576 млрд грн, з яких безготівкових платіжних операцій — на 46,4 млрд, тобто 8 % загальної суми. У 2011 р. порівняно з 2010 р. обсяг безготівкових роздрібних платежів із використанням платіжних карток збільшився в 1,5 раза.

⁷ Занди М. Влияние электронных платежей на перспективы экономического роста : экономический аналитический отчет, подготовленный Moody's Economy / М. Занди, В. Сингх [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://corporate.visa.com/_media/moody-s-economy-white-paper.pdf.

⁸ Обзор сферы использования наличных денег в Российской Федерации и зарубежных странах. — М. : Банк России, 2011. — 22 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.cbr.ru/today/payment_system/analytics/survey.pdf.

За даними М. Занді й В. Сінгха, у 2008 р. майже 25 % споживчих витрат у світі було здійснено з допомогою платіжних карток⁹. У Швеції, яка є лідером за обсягами безготівкових роздрібних платежів, частка безготівкових роздрібних платежів із використанням платіжних карток перевищує 75 %¹⁰. У Росії в 2010 р. порівняно з 2007 р. частка платежів за товари й послуги з використанням безготівкових платіжних інструментів у загальному роздрібному товарообороті збільшилася з 15,2 до 16,5 %¹¹. При цьому найбільша частка в структурі безготівкових платіжних інструментів припадала на роздрібні платежі з використанням переказів фізичних осіб без відкриття банківського рахунку — 9,8 %; частка роздрібних платежів із використанням платіжних карток становила 5,2 %, із використанням мережі Інтернет і мобільних телефонів — 1,5 %.

Відставання України від багатьох держав за кількістю платіжних карток і платіжних терміналів на одну особу зумовлено низкою причин, зокрема тим, що банки-еквайри не повною мірою використовують свій потенціал і розвивають термінальну мережу переважно шляхом установа банкоматів для одержання комісійної винагороди саме від операцій зі зняття готівки.

На сьогодні світовими лідерами у здійсненні безготівкових роздрібних платежів є системи VISA та MasterCard, на які припадає близько 90 % безготівкового роздрібно-платіжного ринку. Останнім часом на ринку з'являються національні платіжні системи, діяльність яких набуває регіонального масштабу. Позитивно на світовому платіжному ринку зарекомендували себе європейські системи, зокрема ті, які ЄС відносить до системно важливих і які функціонують у рамках Єдиної зони платежів у євро (SEPA). Такими є: CORE (Франція), IRECC та IPCC (Ірландія), LIPS-NET (Люксембург), CSS (Нідерланди), PMJ (Фінляндія), а також STEP 2 — пан'європейська роздрібна платіжна система, призначена для обробки масових платежів у євро. Серед країн із ринками, що розвиваються, виділимо платіжну систему китайської компанії China Union Pay, яка активізувала діяльність щодо виходу на зарубіжні ринки, у т. ч. на російський та український. У перспективі компанія планує охопити не менше ніж 10 % світового безготівкового роздрібно-платіжного ринку, значно потіснивши MasterCard і VISA, насамперед шляхом використання досконаліших технічних рішень і проведення більш виваженої тарифної політики. При цьому зазначимо, що на сьогодні в Китаї комісія з обслуговування банківських карток становить 1 % суми платежу, з яких 10 % одержує China Union Pay, 70 — емітент і 20 % — еквайр.

⁹ Занді М. Зазнач. праця.

¹⁰ Relative importance of payment instruments. — European Central Bank, 2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ecb.europa.eu/stats/payments/paym/html/payments_p_2011.en.html.

¹¹ Обзор сферы использования наличных денег в Российской Федерации и зарубежных странах. — М. : Банк России, 2011. — 22 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.cbr.ru/today/payment_system/analytics/survey.pdf.

Стримуючим фактором розвитку безготівкових роздрібних платежів є високі (установлені в іноземній валюті) тарифи на платіжні операції, у т. ч. внутрішньодержавні, а також вимоги до банків надавати гарантії у вигляді валютних депозитів на рахунках іноземних банків, що зумовлено монопольним становищем міжнародних платіжних систем у національному платіжному просторі. У Росії та Україні середній розмір комісії з обслуговування банківських карток є досить високим і коливається в межах 1,5–2 % залежно від суми платежу. Конкретний розмір комісії залежить від умов договору між підприємством торгівлі (послуг) і банком-еквайром та визначається у процесі підписання такого договору.

Недостатній рівень розвитку безготівкових роздрібних платежів є однією з причин великої вартості платіжних послуг і високого рівня фінансових ризиків, що потребує збільшення обсягів випуску готівки та витрат на організацію її обігу.

Світова практика доводить, що в багатьох країнах використовується широкий спектр заходів щодо підтримки безготівкових роздрібних платежів, який включає:

- пряме обмеження максимальної суми готівкових платежів (Бельгія, Болгарія, Великобританія, Італія, Іспанія, Греція, Швеція);

- обмеження максимальної суми видачі кредитів готівкою (Південна Корея);

- надання центральному банку (чи іншому державному органу) права регулювати розміри комісійних, установлених платіжними системами (країни Євросони, Китай, Мексика). У більшості європейських країн максимальний розмір міжбанківської комісії для дебетових карток установлює Європейська комісія за домовленістю з міжнародними платіжними системами (із MasterCard — у 2009 р., із VISA — у 2010 р.) на рівні 0,2 % суми платежу;

- розробку і впровадження нових електронних платіжних інструментів;

- надання можливості сплачувати податки в безготівковій формі (Бельгія, країни Євросони, Мексика, США);

- податкові пільги підприємствам торгівлі (послуг), які приймають до оплати кредитні картки, а також пільги власникам кредитних карток (Бельгія, Колумбія, Мексика, Південна Корея);

- відмову від справляння мита на імпортовані банкомати й POS-термінали (Ангола, Гана, Нігерія), надання субсидій на встановлення POS-терміналів (Угорщина), спільне виробництво такого обладнання (Індія);

- надання додаткових гарантій безпеки за умови використання безготівкових платіжних інструментів (Великобританія, Німеччина). Наприклад, у Великобританії, відповідно до Закону про захист прав споживачів кредитних послуг (*Consumer Credit Act*), у разі надання недостовірної інформації чи порушення умов договору підприємством торгівлі (послуг) власники платіжних

карток можуть подати претензії підприємству й опротестувати операцію в емітента платіжної картки. Крім того, за несанкціонованого використання банківської картки третіми особами власник картки не несе відповідальності перед її емітентом;

- додаткові стимулюючі пільги (бонуси, проценти, призи) торговельних мереж і банків для осіб, які використовують безготівкові платежі (Індія, Південна Корея, Росія);

- проведення в рамках програм фінансової грамотності населення роз'яснювальної роботи (передусім серед учителів, журналістів і державних службовців) щодо можливостей і переваг використання безготівкових роздрібних платежів¹².

З огляду на світову практику з метою стимулювання розвитку безготівкових платежів в Україні вжито низку заходів, у т. ч. відповідно до Закону “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування платіжних систем та розвитку безготівкових розрахунків”. Зокрема, Національному банку надано право встановлювати граничні суми розрахунків готівкою для фізичних та юридичних осіб, а також для фізичних осіб — підприємців¹³. Крім того, цей Закон:

- надає Національному банку України право визначати напрями розвитку сучасних електронних банківських технологій, контролювати створення електронних платіжних інструментів, платіжних систем і засобів захисту банківської інформації, а також установлювати граничну суму розрахунків готівкою;

- визначає порядок ведення Національним банком Реєстру платіжних систем і систем розрахунків в Україні;

- регулює порядок випуску й використання електронних грошей;

- надає Державній податковій службі України право здійснювати контроль дотримання порядку проведення готівкових розрахунків за товари (послуги) та вимог щодо забезпечення суб'єктами господарювання можливості розрахунків за товари (послуги) з використанням електронних платіжних засобів;

- передбачає встановлення штрафу в розмірі 8,5 тис. грн (500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян) за обмеження або відмову в реалізації права споживача сплачувати за покупки в торговельних підприємствах із допомогою електронних платіжних засобів.

Перелічені нововведення сприятимуть розвитку безготівкових розрахунків і вдосконаленню національної платіжної інфраструктури, забезпечать

¹² Обзор сферы использования наличных денег в Российской Федерации и зарубежных странах. — М. : Банк России, 2011. — 22 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.cbr.ru/today/payment_system/analytics/survey.pdf.

¹³ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування платіжних систем та розвитку безготівкових розрахунків : закон України від 18.09.2012 № 5284-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5284-17>.

безперервне, надійне й ефективне функціонування платіжних систем, дадуть можливість зменшити валютні витрати банків шляхом переходу на оплату послуг платіжних організацій і платіжних систем у гривні та поліпшити якість послуг, що їх надають банкам і громадянам країни платіжні системи.

Разом із тим, як показує аналіз, основними проблемами, що стримують розвиток вітчизняного ринку безготівкових роздрібних платежів, є:

- висока вартість безготівкових платежів, яка в декілька разів перевищує вартість розрахунків готівкою через високі тарифи міжнародних платіжних систем-монополістів на ринку платіжних карток, а також те, що обслуговування внутрішньодержавних трансакцій та клірингові розрахунки за безготівковими роздрібними операціями здійснюються за межами країни;

- високий рівень тіньової економіки та корупції;

- відсутність єдиного розрахунково-клірингового центру для проведення міжбанківських операцій вітчизняних банків-емітентів і банків-еквайрів, технічна й технологічна несумісність більшості (понад 90 %) установлених вітчизняними банками банкоматів і терміналів із технічними параметрами НСМЕП;

- недостатній рівень розвитку термінальної мережі, відсутність POS-терміналів у багатьох підприємствах торгівлі й послуг;

- недостатнє правове врегулювання відносин між членами (учасниками) та користувачами платіжних систем, зокрема відсутність юридично закріпленого права опротестування безготівкового роздрібногo платежу;

- відсутність комплексного державного підходу до питань розвитку безготівкових роздрібних платежів, зокрема, загальних правил і вимог щодо їх здійснення, системи стимулів і пільг;

- низький рівень фінансової грамотності й інформованості населення щодо можливостей і переваг безготівкових роздрібних платежів.

Таким чином, існує нагальна потреба системної реорганізації й модернізації НСМЕП для забезпечення ефективного функціонування механізмів здійснення безготівкових роздрібних платежів на рівні, який би відповідав сучасним вимогам і кращій світовій практиці. Для цього, на наш погляд, необхідні розроблення системи організаційних, технічних, правових, економічних і фінансових заходів, спрямованих на стимулювання використання спеціальних платіжних інструментів, удосконалення технічної бази й технологічних параметрів на основі створення центрального маршрутизатора та державного розрахунково-клірингового центру як основи національного платіжного простору.

Основними напрямками вдосконалення національної платіжної системи з метою розвитку безготівкових роздрібних платежів, на наш погляд, повинні бути:

- модернізація НСМЕП на основі суміщення її технологічної платформи із загальноприйнятими в платіжних системах технологіями, протоколами,

інтерфейсами на базі відкритих міжнародних стандартів, що допоможе забезпечити використання наявної мережі банкоматів, терміналів і процесингових центрів для обслуговування карток, емітованих у рамках НСМЕП, без значних додаткових витрат із боку учасників платіжних систем;

— створення в Національному банку України центрального маршрутизатора та розрахунково-клірингового центру для оптимальної маршрутизації внутрішньодержавних трансакцій і виконання розрахунків, а також здійснення міжбанківських операцій вітчизняних банків-емітентів і банків-еквайрів без використання клірингових центрів міжнародних платіжних систем;

— розроблення і впровадження нових платіжних інструментів з багатифункціональними властивостями, зокрема з новим стандартом чип-модуля картки; безконтактних, мобільних та інших платіжних інструментів, а також платіжних додатків на основі відкритих міжнародних стандартів і специфікацій платіжних систем;

— використання коштів банків, що перебувають на їхніх кореспондентських рахунках у центральному банку, для здійснення остаточних клірингових розрахунків;

— розроблення й реалізація прозорої тарифної політики у сфері безготівкових роздрібних платежів, спрямованої на зниження комісійних платежів міжнародних платіжних систем за послуги еквайрингу до 0,2—0,5 %, а також платежів за оформлення, обслуговування й використання платіжних карток клієнтами банків;

— часткове відшкодування банкам витрат (або надання кредитів) на модернізацію платіжної інфраструктури та забезпечення технічної сумісності банкоматів і терміналів із НСМЕП за рахунок коштів центрального банку, а також надання податкових пільг на інвестиції в інфраструктуру безготівкових роздрібних платежів;

— забезпечення високого рівня безпеки й надійності функціонування НСМЕП, зниження фінансових ризиків та організація автоматизованого моніторингу платежів для попередження шахрайських операцій;

— законодавче врегулювання відносин між членами (учасниками) та користувачами платіжних систем;

— підвищення рівня фінансової грамотності й інформованості населення в питаннях використання безготівкових роздрібних платежів.

Крім того, існує практична необхідність розроблення й реалізації на базі технологій Національного банку України системи державних і корпоративних проектів на основі взаємодії компонентів НСМЕП та інших платіжних систем, у т. ч. міжнародних, в основних сферах економіки: фінансово-кредитній, соціального захисту населення, освіти, медицині, торгівлі. До таких проектів передусім слід віднести:

— розроблення і впровадження технологій збирання, зберігання й передачі даних реєстраторів розрахункових операцій органам Державної податкової служби України;

— виплату Фондом гарантування вкладів фізичних осіб вкладникам банків, що ліквідуються, належних їм сум відшкодування через банки-агенти з допомогою електронних платіжних інструментів, розміщених на “Картці-свідоцтві державного гарантування вкладів”;

— впровадження автоматизованої системи надання та обліку соціальних гарантій, пільг, послуг і виплат за проектами “Соціальна картка”, “Соціальна транспортна картка”, “Електронний студентський квиток” тощо;

— здійснення Укрпоштою поштових переказів фізичним та юридичним особам із використанням карток НСМЕП через Інтернет;

— придбання електронних залізничних квитків із використанням платіжних карток НСМЕП;

— виплату пенсій із використанням картки пенсійного посвідчення;

— здійснення митних та інших платежів і розрахунків із бюджетом за проектом “Система митних платежів” тощо.

При цьому відзначимо, що використовувані в таких проектах смарт-картки (чи інші платіжні інструменти) повинні містити функції ідентифікації їхніх власників і криптографічні функції (наприклад, електронний цифровий підпис), а операції мають здійснюватися не лише на основі доступу власника картки до свого банківського рахунку, а й забезпечувати можливість активного управління цим рахунком.

Отже, в нинішніх умовах для активізації процесів здійснення безготівкових роздрібних платежів доцільним є забезпечення паралельного функціонування національної та міжнародної платіжних інфраструктур з одночасним посиленням позицій національних платіжних систем. При цьому національна платіжна система повинна включати всі елементи повного операційно-розрахункового циклу й забезпечувати пріоритетний розвиток безготівкових платежів із використанням електронних платіжних інструментів, зокрема прийнятних для оплати в мережі Інтернет і з мобільних телефонів, а також розроблення й реалізацію адекватної тарифної політики. Крім того, розвиток національної платіжної інфраструктури має відбуватися на державному рівні, що потребує координації дій із боку як органів влади, так і центрального банку й банківської спільноти.

На розв’язання цих завдань спрямована прийнята Національним банком Стратегічна програма розвитку безготівкових роздрібних платежів в Україні на 2012—2014 роки¹⁴, реалізація якої передбачає створення повного циклу безготівкових роздрібних платежів на території країни й підвищення у 2015 р.

¹⁴ Стратегічна програма розвитку безготівкових роздрібних платежів в Україні на 2012—2014 роки : затв. постановою Правління Національного банку України від 14.06.2012

частки роздрібних платежів із використанням спеціальних платіжних інструментів до 30 % їхнього загального обсягу. Комплексна реалізація запропонованих заходів, на наш погляд, дасть змогу підвищити привабливість використання НСМЕП для банків, підприємств і населення, а також сприятиме посиленню контролю здійснення операцій та мінімізації фінансових ризиків у процесі розрахунків.